तत्रतावत्पंचेमानिमहाराजेत्यादिनातदेषांरूपमैश्वरमित्यंतेनसर्वंवियदादिकंभगवदुपादानकत्वात्कुंडलकनकन्यायेनभगवतएवरूपमितिप्रतिपादयति महाभूतानिपृथिव्यादीनितान्येवजगतीकृत्स्नब्रह्मांडरूपाणिपिंडरूपाणिचतत्स्थानिचसर्वाणिचैतन्यपदवाच्यानिसमानितुल्यान्येव बहुत्वमुपाधिभेदाभिप्रायेण नहिकुंभद्रोण्याद्युपाधिष्वाकाशस्येवमशकमतंगजादिशरीरेषुचैतन्यस्यस्वतोविषमत्वंदृश्यते तस्मात्सर्वाणिजगतीस्थानिसमान्येव वक्ष्यतिचभगवान् पंडिताःसमदर्शिनइति ॥ ३ ॥ भूमिरिति वायोरग्निरितिश्रुतेरग्निहेतुर्वायुरग्नेःपरोद्रष्टव्यः गुणोत्तराणिपूर्वपूर्वापेक्षयाउत्तरमुत्तरमेकैकगुणाधिकं इदंचआकाशाद्वायुर्वायोरग्निरग्नेरापोद्भ्यःपृथिवीतिश्रूयमाणजन्मक्रमाभिप्रायेणोक्तं ॥ ४ ॥ शब्दादयोगुणाःप्रसिद्धाः ॥ ५ ॥ ६॥ एतेपंचेति महाभूतेषुपंचमहाभूतात्मकेषुसर्वेषुलोकेषुभोग्यवस्तुषुशरीरादिघटांतेषुएतेपंचगुणाःसंति एतेके येषुगुणेषुभोक्तारोभूताःनित्यनिर्वृत्ताश्चेतनाःपुरुषाःप्रतिष्ठिताः देहेंद्रियादीन्भोग्यानधिष्ठायचेतनाःशब्दादीनिभोग्यांतराणिभुंजतेदेहादीनामपिभोगोपकरणत्वाद्भोग्यत्वमेवनभोक्तृत्वमित्यर्थः ॥७॥

संजयउवाच पंचेमानिमहाराजमहाभूतानिसंग्रहात् ॥ जगतीस्थानिसर्वाणिसमान्याहुर्मनीषिणः ॥ ३ ॥ भूमिरापस्तथावायुरग्निराकाशमेवच ॥ गुणोत्तराणिसर्वाणितेषांभूमिःप्रधानतः ॥ ४ ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसोगंधश्चपंचमः ॥ भूमेरेतेगुणाःप्रोक्ताऋषिभिस्तत्त्ववेदिभिः ॥ ५ ॥ चत्वारोऽप्सुगुणाराजन्गंधस्तत्रनविद्यते॥शब्दःस्पर्शश्चरूपंचतेजसोथगुणास्त्रयः ॥ शब्दःस्पर्शश्चवायोस्तुआकाशेशब्दएवतु ॥ ६॥ एतेपंचगुणाराजन्महाभूतेषुपंचसु ॥ वर्त्ततेसर्वलोकेषुयेषुभूताःप्रतिष्ठिताः ॥ ७॥ अन्योन्यंनाभिवर्त्ततेसाम्यंभवतिवैयदा ॥ ८ ॥ यदातुविषमीभावमाविशंतिपरस्परं ॥ तदादेहैर्देहवंतोव्यतिरोहंतिनान्यथा ॥ ९ ॥ आनुपूर्व्याविनश्यंतिजायंतेचानुपूर्वशः ॥ सर्वाण्यपरिमेयाणितदेषांरूपमैश्वरं ॥ १० ॥

अन्योन्यमिति समस्यभावःसाम्यंब्रह्मभावः समआत्मेतिविद्यात् निर्दोषंहिसमंब्रह्मेतिश्रुतिस्मृत्योर्ब्रह्मणिसमशब्ददर्शनात् भोक्तृभोग्ययोर्यदासुषुप्तिप्रलयसमाधिमोक्षेषुब्रह्मभावोभवतितदातेउभेअन्योन्यंनाभिवर्त्तेते व्यवहारतोविद्यमानमपिभोग्यंभोक्तारंनोपसर्पति नापिभोक्ताऽलुप्तदृगपिभोगायतनस्यदेहेंद्रियादेरभावाद्भोग्यजातमुपसर्पतीत्यर्थः ॥ ८ ॥ यदात्विति भोगप्रदकर्मोद्भवकालेविषमीभावंसाम्यात्प्रच्युतिंआविशंतिप्राप्नुवंतितदातएवभोक्तारोभोग्यपदार्थाश्चदेहैःस्वस्वरूपैःदेहवंतःलब्धस्वरूपाभूत्वातैरेवस्वैरूपैःपरस्परंव्यतिरोहंति भोक्तारोभोग्येषुनिपतंतिभोग्यार्थाश्चभोक्तरिसूक्ष्मरूपेणस्ववासनांजनयंतीत्यर्थः ॥ ९ ॥ आनुपूर्व्याभूम्यादिक्रमेणविनश्यंति जायंतेचअनुपूर्वशआकाशादिक्रमेण विपर्ययेणक्रमोतउपपद्यतेचेतिन्यायेनसृष्टिक्रमविपरीतत्वात्संहारक्रमस्य अतएवउत्पत्तिविनाशशीलत्वादेवसर्वाण्येतानिभोक्तृभोग्यान्यपरिमेयाणिअनंतानि मरीचिकोदकवद्दृतुल्यत्वात् नहिमरीचिकोदकमियत्प्रमाणमितिपरिमातुंशक्यं यतएतान्यपरिमेयाणितत्तस्माद्धेतोःएषांरूपंऐश्वरमेवनतुभौतिकं नह्यध्यस्तस्याधिष्ठानादन्यद्रूपमस्ति अतएवसर्वंखल्विदंब्रह्मआत्मैवेदंसर्वं ब्रह्मैवेदंसर्वमितिसर्वस्यब्रह्मभावश्रवणमुपपद्यतेइत्यर्थः ॥ १० ॥

Digitized by Google